

V. Geresits Gizella

Mégis harangoztak

☛ Jegyzetek *Bence Utrosa Gabriella* elfelejtett novelláskötetéről

„Meggyőződésünk, hogy kisebbségi irodalmak a világon mindenhol [...] nyelvmegőrző, nemzetmegtartó szereppel bírnak, s egy közösség önszámítását, identitástudatát erősítik” – olvashatjuk Bence Lajos Írott szóval a megmaradásért című monográfiájában, amely már 1994-ben megjelent. Azóta verseskötetek, prózai művek sorakoztak fel a „tárgyilagos józan-sággal”, „méltányossággal” megírt nagymonográfia mögé – nem kevés bizonyító erővel.

Valóban, a kisebbségi kultúraalkotók nagyobb figyelmet érdemelnének a többségi társadalom gazdájától mind a könyv- és folyóirat-kiadás, mind az ismerethordozó elektronika területén! Többek között azért is, hogy a kisebbség írói-költői a jelenlét erejével teremthessék meg a folytonosságot az anyanyelvi líra és epika történeti fejlődésében. Annál is inkább, mert a Muramente szlovéniai magyarjainak szépirodalma jócskán kinőtte már az elszigeteltség és hagyománynélküliség állapotát. Itt élt például Szomi Pál, a mikszáthi anekdotizmussal induló novellista, meseíró és műfordító, akinek tematikai, esztétikai kezdeményezése valóban hagyományteremtő erővel, megújító bőséggel nyerne kiteljesedést Bence Utrosa Gabriella kispőzójában! Az író 1994-től ugyancsak meséivel jelentkezett (*Visszahozott szép karácsony*, 1994, *Ki lakik a sötétben?* 1996, *Egy kis makk története és más mesék*, 2003), s miként Szomi Pál, elbeszéléseivel vált ismertté: az 1994-es gyűjteményes kötet után önálló kiadásban jelent meg 1999-ben a *Mégis harangoztak* című novelláskötet. Majd az anyaság keresztútjainak bejárása során bizonyára a gyermeknevelés pedagógusi tapasztalatai motiválták a *Karácsonyi varázslat* címváltozatú elbeszélés megírására, amelyből magyar-szlovén koprodukciós filmjáték született 2000-ben. A *Visszahozott szép karácsony* című gyermek-játékfilmet pedig a szlovén RTV rendezésében, ugyanez évben láthatták a szlovéniai gyerekek.

A minap másodjára került kezembe a *Mégis harangoztak* című kispőza-kötet, s újraolvastva a novellákat, ámúltam nemcsak az emberábrázolás pszichológiáján, hanem a műfaj sokoldalú esztétikai konvex-lencsésén is, amely gazdagon gyűjtötte egybe a nyelvi megjelenítés színeit. Nemcsak magához vonzotta Mikszáth Kálmán, Móricz és Kosztolányi tekintetének telt fényeit, hanem egybeszötte sajátjának gazdag színképével is (megújított műfajisággal: dokumentum-novella, hangjáték; műnemeknek komplexitását ötvöző; metaforikus és szimbolikus kispőpika). Íme, a címadó novella egyik jelenetézése az elbeszélő reflexióival:

„Letörölte könnyeit. Visszasüllyesztette a fiókba a fenyegető levelet. Tekintete a távolba meredt. Harangoztak. Olyan hihetetlenül hátborzongató volt a látvány, hogy csak méltatlankodni tudtak rajta csodálkoz-

va a falubeliek, mit sem értve. A ház mögötti tóka szinte teljesen kiszáradt, hiszen már jó ideje nem esett eső. Tulajdonképpen hogyan is tudott elfulladni olyan sekély vízben, olyan nagyon sekélyben, amelyben még egy gyereket se fenyeget életveszély, hát még egy felnőttet! De úgy látszik, Ilona ángyinak eltökélt szándéka volt, hogy véget vet az életének, azért feküdt bele arccal abba a kis pocsolóba. Azért erőszakolta ki mindenáron a halált, azért tett olyat, amit korábban ő sem tudott megérteni. Lehet, hogy mindezek ellenére motoszkált a fejében egy nyugtalanító gondolat, hogy vajon kiharangozzák-e?

Lehet...

Harangoztak. Mégis harangoztak. Szomorúan kongott a hangja, de Ilona ángyi ezt már nem hallotta.”

S amit a harangkondulást megelőző és két harangszó közé ékelődő novellaszövegek ábrázolnak, mindaz a történelmi közelmúlt és jelen mindennapi kisembereinek küzdelmei önmagukkal és a világgal. A novellista a társadalmi-szociológiai és lélektani igazságokat tárja fel a mértékvesztés további finom jeleivel, elhazudások, önhazugságok, a gyilkos önzés és a hatalommal való visszaélés megrázó képeivel.

A súlyosan terhelt életeknek és a kimeríthetetlenül gazdag nyelvnek egymásból teremtdését szemlélhetjük a fenti szövegrészletben is! A modern próza lírizálódása is ezért van életes erővel jelen a kötet novelláinak stílusában. (Tüzet szító szél, Víz, mert elégek!) A kompozíciós megoldásokban pedig felismerhető a posztmodern próza töredékes szerkesztésmódja, az így tükrözött valóságokban már-már érzékeljük a régió emberi életeinek törekenységét. Jól látható – a hiányos lektori munka ellenére is -, hogy nem szövegszerkesztési, stílusbeli divat-követés lenyomatai ezek a novellák. A Mura-vidéken élők által jól ismert és elszenvedett valóságok sokféle, szövegbe rejtett darabjaiban, finoman kimunkált jelzés-töredékeiben súlyos drámaiság feszül...

Közelmúlt és történelemmé váló jelen torlódik egymásba, magánemberi és közösségi-politikai szakadékok buktatói fölött bukdácsolnak gonoszak, jók és közönyösek, miközben élettörténeik fátumos sorssá szövődnek. A kötet tizenhárom novellájának mindegyikében (az Elmenni vagy visszajönni nehezebb? kivételével) a végzetén úrrá lenni nem tudó embert ábrázolja a novellista, a kisepikai alkotások stilisztikai, szövegszerkesztési és kompozíciós megoldásainak sokféle eszközével.

Az első öt novella cselekménye a magára maradott embert állítja a történetek középpontjába: testi-lelki megtörettetésében, társas szerepeitől és kapcsolataitól megfosztva néz szembe létének, védett-szokványos mindennapjainak még nem ismert igazságaival. A Tüzet szító szél a legtragikusabb valóságot tárja fel, a megrontott én-identitásnak, sőt, csoport-identitásnak önpusztító és egymást ölő erőhatásait ábrázolja. A cím ösképei sejtetik: itt a tűz a rossz irányt vett szenvedélyek jelképe, a szél pedig a tudatalattinak ellentétes szellemi és démoni effektusait testesít meg. Maga a Rossz „szít” rossz tüzet: a hit és eszmény nélküliség ürességét a fiatalok lelkében-testében a drog és a szex tölti ki. A történet központi alakja a drogos szerelmétől magára hagyott művelt lány, aki látva segítő-javító törekvéseinek kudarcát, könyveit égetve felégeti otthonát s önmagát... A megelőző négy novella valóság-sorozatának tragikusan „logikus” lezárása ez az ötödik, hiszen itt az életnek és az énnak nemcsak egyetlen szegmense sérül! Nemcsak a test és a lélek ősbizalma szűnik meg (l. Ébredések és álmok, Galamb a léggömbön), nemcsak a lelkiismeret oltódik ki (l. Elmenni vagy visszajönni nehezebb?),

nemcsak az anyagi és érzelmi egzisztencia omlik össze (l. Víz, mert elégek), hanem bekövetkezik a teljes önfeladás, és a végletesen megbomló én-identitás viszi pusztulásba az embereket. Átlépik a határt, a rosszabb-mint-a-halál határát...

A Galamb a léggömbön című hangjáték, ez a tragikusan szép novella-etűd a magyar novellisztika új útján született, a prózába lehelt poézis gazdagságával. Nem metaforikus novella (l. Mészöly Miklós: Jelentés öt egérről c. parabolája), ám a költői hatású szimbólumok mégis úgy szövök át a történéseket, hogy egyszerre vannak természeti jelenlétükkel a történésekben, s egyszerre közvetítenek láthatón túli sejtelmeket. Tenger-dagály, léggömb, várandós anyák, menekülő galambok -végletes a feszültség! Lebírhatatlan természeti erők ellenében a kicsiny életek! A szökőár elől menekülő várandós anyák „léggömbyszerűen kerek has”-ának látványához asszociálja az író a riadt, menekvő galambok képét, így a novellaszerkezet több pontján feltűnő riadalmuk is érzékelteti a veszélyt megélték lélek-mozdulásait. A galamb a termékenység, az élet megújulásának ikonja: a tisztaság, az ártatlanság, a béke és reménység archetipikus képével a veszendőbe sodródó emberi Jót is tükrözik. A cunami áradása közben a galambok elrepültek, a vajúdo asszony a kiüresedett házból azonban már nem tudott elmenekülni. A veszélyhelyzet, mint a kötet novelláinak többségében, itt is feloldatlan, nincs kimenet. A szerencsétlenség atmoszférája egyre sűrűsödik: a galambok „rémület”-ébe vetül az emberi lélek és test iszonyata, s maga az emberi egzisztencia magánya „csend”-dé váltan olvad bele a természeti történésekbe... Különös, tragikus szépséggel ragyog át mindez a galamb és a léggömb ikonikus képének összekapcsolásával: „Aztán hangos pukkanással durrant el a nagy, gömbölyű léggömb, semmi egyebet, csupán döbbenetet hagyva maga után. A galambok rémülten elrepültek, majd elcsendesedett a környék.” Íme, ami összetartozott, mindaz halálosan szétválik – a „gömbölyű léggömb”-has és a benne hiába óvott kicsiny élet. Elszáll a félnék galamb-reménység... Figyelemre méltó a kötet novelláinak kontextusba rendezése is. Az első novella példázat az emberi sors kifürkészhetetlenségéről: a gondoskodó,

gyermekait szerető édesanya betegsége mint sorsszerű, késleltetett végzet jelenik meg az életveszéllyel küzdő testben, s csak ideiglenesen csillapítható pszichoid félelemként a lélekben, depresszív gondolatokként az elmében. Létének minden szintjét destruktív hatalmak rombolják, s mint az életben, szinte szétválaszthatatlanul szövődnek egymásba a társadalmi-politikai és a természeti-biológiai-lélektani determináció erői. Mintha vallatósztobán vagy bíró előtt állna az operáció narkózisából ébredő beteg: „Egek! A nő fölém akar hajolni. Biztosan rá akar majd beszélni, el akarja mondani világos érveit. Tudtára kellene minél előbb adni, hogy nem alkuszom, hiába fáradozik, nem engedek, nem vallok be semmit! Amiről korábban nem tudtam, azt most sem tudhatom, akit nem ismertem, az most sem lehet ismerős számomra, bárhogy fáradozzanak, erőszakoskodjanak is! Sikerült megfélemlíteniük ugyan, de a tervüket mégsem tudják megvalósítani. Mozdulatlan testemen borszongás fut végig. A tágas, hideg teremben szüntelenül járnak-kelnek a fehérköpenyes nővérek” (Ébredések és álmok).

A kötetzáró novella (A harangozó búcsúja) pedig – a fentivel ellentétben –, a szenzuális létezés örömeiben élő kövér, jólelkű harangozót mutatja be, akinek életét a váratlan halál brutalitása szakítja félbe, életmódjának, mértéktelenségének fiziológias következményeként. Amíg a kötetnyitó történet (Ébredések és álmok) lélekkel élő asszonyában a létbizalom és a hit gyengeségét, majd hiányát látjuk, addig a kötetzáró novella eseménysorában az önmagát jónak érzékelő, de legelve élő férfi sorsa a jóra törő akarat erőtlenségét és a mértéktartás hiányát tükrözi.

Kiegészülve a leíró-karakterizáló, elbeszélői jelzések sok finom elemeivel – a kötet-egész is így ad példázatot a sokféle mértékvesztésről és eszmények nélkülségről, azoknak halált hozó okozatairól - fekete lappal elválasztott két novellafüzér tükrében. A novella-sorozatnak mint egyben mű-egésznek híd-szerkezetét így tartja össze két pillér

is, kezdet és vég, átmeneti gyógyulás-újjaszületés és halál, a test és lélek esendőségének életútján...

„Mégis harangoztak. Szomorúan kongott a hangja, de Ilona ángyi ezt már nem hallotta.”

A kötet fekete lapon túli világát, amint utaltunk rá, kétféle mértékvesztés, két halál, két harangszó övezi: az első: Mégis harangoztak, s a kötetzáró mű: A harangozó búcsúja. A második harangszó halottja önmaga mértéktelenségének áldozata, tükörképe egy faluközösség tradicionális életmódjának, vegetatív örömeinek. Az első harangszó pedig a pénzbírsággal fenyegető levelekkel halálba üldözött magányos, idős asszonyt temeti, a hivatal személytelen hatalmának áldozatát. A keretművek és a közbülső novellák mintegy kiterjesztett szociográfiai tükörképei az első részben ábrázolt (s a fentiekben bemutatott) magánemberi egzisztenciának. Itt e hat novella – hat élet, két harangszó között. Alkotói üzenet rejlik az üres, fekete lap némaságában, és a lapot megelőző, majd követő valóságkörök elkülönítésében. Mi lenne más mindez, mint a Rossz megjelenítésével Jóra intő emberi sors negatív tanúságtétele! Ami az első rész műveiben elsősorban léttükör, határhelyzeti létidiagnózis, itt történelem -két gyászmisére hívó harangszó között. A Váratlan látogató, e félig vízió-novella példázat arról, hogy olyan gyorsan elfelejtjük halottainkat a békeidőben, hogy új életünkbe már vissza sem tudjuk fogadni őket. A Meglapulva a kerítés mögött gonosztevője: a rossz hatalmat kiszolgáló ember. Ecce homo diabolicus! (L. feljebb) Majd a Gazdag Márton igazságában – a *Mégis harangoztak* cíművel együtt az egyik legösszefogottabb és legegységesebb novellaszövegben a békeidők „tolvaj”-nak tekintett, de mégis becsületes, dolgos gazdáját látjuk, aki önbíráskodás útján szolgálat igazságot magának a manipulált, modern kisajátítás világában. Találkozunk a háborús Boszniából nyugatra emigrált „hazátlan” férfival, aki majd lélekben találja meg bizonytalan szabadságát (Mirza, a hazátlan álmodozó). Megismerjük Szíriuszt,

az értelmi fogyatékos fiút, „az úr kerékpáros király”-át mint a közöny s emberi gonoszság céltábláját és áldozatát. S mindaz, ami összefogja e közösségi-emberi és alkotói felelősséggel kimunkált szövegeket, nem más, mint a Látszólag nem történt semmi: sorserők megmérettetése a Véletlen és az emberi Tudatosság, a Jóság és Gonoszság szigorú mérlegvonásával.

A novellák gondolati centrumába helyezett életfilozófiai tanulságok különös módon utalnak az emberi egzisztencia Karl Jaspers-i tételére. Az eredetileg pszichológusként praktizáló filozófus rámutat arra, hogy létezésünk nagy igazságai csak az ún. „határszituációkban”-ban élhetők át és érthetők meg. Ezek: küzdelem, szenvedés, halál, bűn.. Bence-Utrosa Gabriella életet tanúságtétele létünk határ-helyzeteit állítja a művészi ábrázolás középpontjába. A megjelenített életek tanulságainak aktualitása újra és újra megérint bennünket, újra és újra felismerjük, hogy a ma emberének még nagyobb szüksége van arra, hogy szembesüljön mulasztásaival és rossz döntéseivel azért, hogy megtanulja egymástól elválasztani a Jót és a Rosszat. E kispikába tömörített történetek a példázat erejével hatnak: ha nincs belső tartásunk, vagy azokat csak körülményeink, betanult szerepjátékaink határozzák meg, belső feszültségeink és felkészületlenségeink miatt lelki tartópillérek könnyen megroppanhatnak. Test és lélek hídjai szét is törhetnek e határhelyzetek bármelyikében...

Bence Utrosa Gabriella novellái a női lélek érzékenységgel tárják fel közös múltunk sötét és súlyos embervilágát. Jól látható: olvasóit olyan azonosuló és elidegenítő lélekmozdulásokra készítetik, amelyek rejtett hatásaikkal s az igazság erejével újíthatják meg a nyelvi kisebbség öneszmélését.